

No édes barátom, ne legyek becsületes ember ha nem igaz; s ha egy krajezár híja van is. Az a 6 forint még a *kovácsnak* jár, újévkor. Csak hogy az a haj, hogy messzevagyunk, nem érdemes miatta embert fogadni.

Isten áldjon meg benneteket! Csókolunk. Boldog új évet! ha lenne...
én igen-igen beteg vagyok és szenvedek.

Hanva, dec. 25. 1867.

(Aláírás hiányzik.)

Közli: CSIZOVSZKY SÁNDOR.

GYULAI PÁL MINT A BUDAPESTI SZEMLE SZERKESZTŐJE.

Egy szerkesztő papirkosara hasonlít a temetőhöz, azzal a különbséggel, hogy abban tetszhalottak is szunnyadoznak. — Ilyen temetőre bukkantam én Gyulai Pálnak ruhakosárhoz hasonló nagy papirkosarában, amelyet, az Akadémia I. osztálya titkári állásáról lemondván, a hivatalos szobájában hátrahagyott. Hát biz én nekiestem a tőle tűzhalálra ítélt «*díplom*»-nak és kotorászásom közben egynemely, följegyzésre érdemes dologra bukkantam, így a Budapesti Szemlére, amelyek talán adalékul szolgálhatnak majdan az életrajza megírójának.

Gyulai 1872 június 22-ikén kelt iratában kifejezvéen köszönetét az Akadémiának «a benne helyezett bizalomért, amelyet megérdemelni legfőbb törekvése», jelenti, hogy a «*Budapesti Szemle*» kiadására két kiadó jelentkezett: Ráth Mór és az Athenaeum. A megállapodás Ráth-tal jött létre, oly módon, hogy a Szemle 12 forint előfizetési árért *két havi*, 13—14 íves füzetekben fog megjelenni; ívéért 30 frt tiszteletdíjat fizet. A szerződés minden év október 1-én felmondható, azonban a szerkesztési költségeket fedezze az Akadémia. E célra az Akadémia meg is szavazott 2200 forintot: 1200 frtot a szerkesztőnek fizetésül, amelyből tartozik fedezni a folyóiratok, könyvek és levelezés költségeit is, 1000 frt pedig tiszteletdíj, különösen a költői művek tiszteletdíjának pótlására s egy vagy két segéd díjazására. (!)

Így indult meg 1873-ban a Budapesti Szemle Gyulai szerkesztése alatt két havi füzetekben Ráth Mór kiadásában egészen 1878-ig; de mert Ráth a tiszteletdíjat kevesbiteni akarta s magának a folyóiratnak tulajdonjogát is (amely pedig az Akadémiáé) kétségbe vonta, Gyulai felmondta a szerződést és a Franklin-Társulattal szerződött ugyanazon föltételekkel.

1879 óta tehát már a Franklin-Társulat kiadásában jelent meg a Budapesti Szemle; eleinte itt is két havi füzetekben, egészen 1881-ig, amikor havi szemlévé változott át. A változás oka az volt, hogy 1880 őszén Lónyay Menyhért, az Akadémia s a Nemzetgazdasági-Bizottság elnöke a bizottság nevében megkérdezte hivatalosan Gyulait, hajlandó volna-e a Szemlében évenként 30 ívnyi nemzetgazdasági dolgozatot közölni, melynek mind nyomtatási költségét, mind tiszteletdíját, 1800 forintot, a bizottság fedezné, mer^s a Nemzetgazdasági Szemlének, amelyet addig a bizottság segélyezett, kevés

volt az előfizetője, az írók kénytelenek voltak csekély közönségnek írni s tiszteleti díjban sem igen részesülhettek. Gyulai elfogadta az ajánlatot, mert jó alkalmat látott arra, hogy a folyóirat *havivá* alakuljon. Rávette a Franklin-Társulatot, hogy a felajánlott 30 ívhez a maga erejéből adjon még 10 ívet így havonként 10 ívet, évenként 120 ívet lehet adni. Azonban a 12 forint előfizetési árat, Lónyay kívánsága szerint, *nem* emelték.

A Franklin-Társulat elfogadta az ajánlatot s így alakult át a Budapesti Szemle 1881-ben *havi* folyóirattá; 90 iv nyomtatási költséget és írói tiszteletdíját 1886-ig a Franklin-Társulat, mint kiadó, 30 ívét pedig a Nemzetgazdasági Bizottság, mint segélyző, fizette. Azonban a Nemzetgazd. Bizottság 1885-ben azt határozta, hogy 1886. januárjától kezdve a Szemlével oly megállapodás létesítendő, hogy a folyóiratban közzéteendő dolgozatok terjedelme *20 ívre* s az ennek megfelelő segély 1200 forintban állapíttassék meg. Így elesvén 10 iv nyomtatási költségének s írói tiszteletdíjának fedezetétől, Gyulai a Franklinhoz fordult, hogy még ezt az újabb 10 ívet is vállalja el; de ez nem volt hajlandó rá, csak abban az esetben, ha az előfizetők száma szaporodik. Gyulai előtt tehát két út állott: vagy lejjebb szállítani az ívek számát 120 ívről 110-re — de ez az előfizetők elégedetlenségével, apadásával s általában a vállalat hanyatlásával járt volna — vagy pedig, ha az Akadémia nem volna hajlandó a pótlásra, saját fizetéséből fedezni a 600 forintnyi hiányt. Gyulai — s ez rá vall — az utóbbira határozta el magát és az 1886-diki akadémiai költségvetés tárgyalásakor ebben az értelemben tett jelentést az Akadémiának. Azonban ez az ajánlatot nem fogadta el és a 600 forintnyi hiányt pótolva a Szemle részére megszavazott *összes* 2200 forintról így emelkedett 2800 frt-ra.

1888-ban Gyulai felszólította a Franklin-Társulatot, adjon be kimutatást a Szemle kiállításának *összes* költségeiről. Ez megtörtént, s akkor kitűnt, hogy bizony bizony deficit mutatkozik. Gyulai tehát megismételte az Akadémiának megelőzően tett ajánlatát, hogy inkább saját fizetéséből fedezi a hiányt, mintsem leszállítsa az ívek számát; de némi rezignációval kinyilatkoztatta, hogy ha az Akadémia általában sokalja a Szemlére fordított költséget, avagy az ő szerkesztésével egészben véve nincs megelégedve s ha más kezekbe megy át, több sikert remél: ő minden percben kész visszavonulni. «Egyesek elégtelenségével ugyan nem gondolok, mondja, az Akadémia többségének nemcsak engedelmeskedni tartozik, hanem annak készségesen hódol is.»

Tudjuk, hogy az Akadémia nemcsak nem vonta meg bizalmát Gyulaitól, hanem a Szemle szerkesztését, amíg csak a toll ki nem esett kezéből, rá bízta; azt is tudjuk, hogy Gyulai és a Budapesti Szemle leglelkesebb hívei sem mondhatják, hogy akár ő, akár folyóirata valami nagy népszerűségnek örvendett volna, de hisz ő erre nem is törekedett soha; ízlése, ítélete és igazságszeretete nem engedte meg. Egyedüli törekvése volt a magyar művészi próza, a magyar kritika, a magyar szellem és ízlés európai színvonalra emelése. E cél elérésére a legalkalmasabb organum a Budapesti Szemle volt, amelyet akkor is, mikor minden más méltóságától és tisztségétől visszavonult, munkabírása utolsó percéig párfját ritkító odaadással és szeretettel szerkesztett.

JÓNÁS KÁROLY.

KRESKAY IMRE LEVELE BATSÁNYIHOZ.

Kreskaynak alább olvasható leveléről már ismételtlen volt szó irodalmunkban, sőt azt a részletét, amelyben Bessenyeieék akadémia törekvéseiről számol be, értékesítették is. De érdekes a levél egyébként is, kivált ott, ahol Batsányi hasonló szándékáról emlékszik meg: «Irod: hogy az Ifjú Leopold Hertzegnek *Protectióját* avagy pártfogását reménlitek a tökéletesebb *Tudós Hazafiúi Társaságnak* fel-építésére». Batsányinak erről a tervéről tudományunkban nincsen semmi hír, életírói — Szinnyi Ferenc és Horánszky Lajos — nem tudnak róla semmit. Kreskay határozott szavai nyomán nem marad kétség. Maga Batsányi írta neki, hogy ők — nyilván a Magyar Museum kassai társasága — magyar tudós társaságot készülnék alapítani s erre Sándor Lipót kir. hercegnek, későbbi nádornak pártfogását akarják megszerezni. Ennyi az, amit a levél tényleg igazol. Arra elég, hogy a XVIII. századi akadémiai törekvések számát megtoldjuk még eggyel: Batsányiéval, illetőleg a kassai Magyar Museum társaságáéval.

Tovább már csak a fölvetések és következtetések útján mehetünk — messze így sem érünk. Az még bizonyosnak látszik, hogy Batsányi vágyát egy magyar tudós társaság megteremtésére, amelyet már a Magyar Museum előszavában (I. k. XIX. l.) hangoztatott, a II. József halálával beköszöntött politikai irányváltozás érlelte határozott tervvé: a szabadelvű uralkodó hírében álló II. Lipót király egyénisége könnyen ébreszthette Batsányiban azt a reményt, hogy a király, uralkodása legelején, kivált ha a nádorul kiszemelt Sándor Lipót királyi herceg támogatását is megszerzik maguknak, megadja az engedelmet a társaság megalapítására. Valószínű az is, hogy Batsányi tudott Bessenyeieéknek 1779-ben tervezett társaságáról, amelynek Kreskay is tagja volt. Erre vall Kreskay levelének az a helye, hogy Batsányi egy *tökéletesebb* társaságot akar alapítani: tökéletesebbet — nyilván Bessenyeieikénél. A régiebb, meghiúsult igyekezet híret azonban nem Kreskaytól kapta, hiszen ha már előzőleg tájékoztatta volna róla, akkor nem lett volna értelme e levelében így visszatérni a dologra. Valószínűleg Oreyz Lörintől hallotta, aki Bessenyeieék társaságának elnöke volt. A másik mozzanat, amely aztán Batsányi megérlelt tervét kirobbantotta, esetleg Bessenyei *Jámbor szándék* c. akadémiai tervezetének megjelenése lehetett, amely Révai Miklós kiadásában az 1790-ik év tavaszán már közkezen forgott.

Hogy Batsányi terve a megvalósítás milyen stádiumában akadt el, arra nem nehéz hozzávetőleges, de egészen kétségtelen feleletet adni: az első komoly lépés — előtt. T. i. mikorra Batsányi annyira előkészíthette volna a társaság ügyét, hogy vele a királyi herceg elé léphetett volna, eddig Révai kiadta már nyomtatásban a maga részletesen kidolgozott, jól előkészített akadémiai tervezetét, a *Planum erigendae societatis*t, sőt megnyerte hozzá mind a királyi herceg, mind a Helytartó Tanács beleegyezését. Ez bevágta Batsányi útját — szomorú vigasztalására szolgálhatott, hogy Révai terve is hajótörést szenvedett Bécs rosszindulatán.

*

Kreskay levele, melyet mint özvegy vizeki Tallián Farkasné Czindery Julianna gyermekeinek nevelője a somogy megyei Eötvösön írt, a M. T.

Akadémia kéziratárában van, a *M. irod. level. Quart. 142. sz. 15.* csomóban. Kívül ép vörös pecsét és a cím:

Monsieur
Monsieur Jean de Batsányi
Camerai
a Kassa
Bude
Tokaj

Hü szövege a következő:

Kedves Barátom Batsányi!

Tegnapi Postával vettem ohajtott kedves leveledet Barátom! mely szívesség jelentésével nagytíván örömet, érdemes személednek¹ tisztelére gerjeszti vágyódásomat. — Úgy vagyon — — el-megyek Budára, mihelyest értelemre esend, hogy a Felség oda készül. Tudósíts viszont, mikor indulsz, és hol keresselek. Engem Pestenn a Paulinusok klastromához nem meszsze, az Angyal vendég-fogadó szomszédjában László szür-szabó Nemes Embernek Házánál a 464. szám alatt fel-találhatz.² — Gondold Barátom! mint szomorított, hogy hozzám utasított Leveledet, sem az Érzékenységeket³ nem vettem. Talán Fejér-várban hevernek, 's a második oda menetelemet várják, a museum (vajha már olvashatnám) egyik negyedjévet mellyben, amint irod, Scipió álmát ki-adád. —⁴

Barátom! nem tudom, ha jószívűséged ama tsekélységről tett ítéletedet nem vezérlette-é? — Hidd-el tsak a magányosságának unalmasb óráit tsaltam vele, nem sajtó alá készült. én tehetségem tsekélységét esmérem. Majd el-viszem magammal több könyvetskéimet-is, hogy rólok teendő ítéletedet vegyem. Örülni, oh igen-is, örülni fogok, ha nagyobb köz haszonra ditsősségesb fényvel ki-terjedő Társaságunkat össze-szededetett versetskéimmel meg-ajándékozhatom, hogy azokat gyarapodására fordíthassa.

A Palladiom fordítását⁵ abba kezdettem hagyni, mert igen kevés tüzet, avagy elevenséget, 's jó-izlést tapasztalok az Olaszban. talán Homerusként szunnyadozott akkor Metastasius. de ismét a műhelyre teszem, mert úgy kívánod. — M. T. Cicerónak *De officiis* nevezett könyvét a Székes-Fejér-Vári boldogult Püspök⁶ már el-múlt esztendeje, kezembe adván, fordítását ajánlotta. Az előbbi 12. Tzikkelyeken tsak hamar bé mutattam próbámat. tetszett. de Somogyba költözkdvén, az okból-is, hogy már fordítva lenni hallottam, félre tettem a munkát. Tőled várok illy tudósittást, mellyel bizonyossá tégy annak ne talán már más által meg-esett fordittatásáról, egyszersmind közöld

¹ Batsányi kijavította: *személylednek*.

² Batsányi javítása: *találhatz*.

³ Batsányi *Abaujvármegye örömmünnepén* c. verse, mely Baróti Szabó Dávid hasonló c. versével együtt *Két hazafi értékenységei* stb. cím alatt 1790-ben külön füzetben jelent meg.

⁴ Metastasio *Il sogno di Scipione* c. ünnepi játéka Kreskaytól magyarral fordítva. A fordítás valóban megjelent a Magyar Museum II. kötetében.

⁵ Metastasio *Il Palladio conservato* c. alkalmi színjátéka.

⁶ Nagy Ignác, meghalt 1789. dec. 9.

velem itéletedet, mint magyaráznád helyesebben è szót = *De officis*. — — Irod: hogy az Ifjú Leopold Hertzegnek *Protectióját* avagy Pártfogását reménlitek a tökéletesebb *Tudós Hazafiúi Társaságnak* fel-építésére. Èn emlékezvén hajdani igyekezetünkről, nem keveset tartok a Pártfogásnak kérelmétől. Tudjad: hogy még 1778ban Bessenyei Györgyel Barátságba lépvén, úgymint a Pesti Klastromunk' Könyvtartó Házának Gondviselője, azon említett érdemes, és tudós Hazafiúval, elsők voltunk ketten, kik illy Tudós Hazafiúi Társaságot a Hazai nyelvnek ki-pallérozására igyekeztünk fel állítani. Tsak hamar heten léptünk egy szives gyülekezetbe, kik egyenlő hivatással, és heveséggel ajánlottuk vállainkat a dülöfélben hanyatló Hazai nyelvnek oszloposzására; voltunk: Rátz Samuel Orv. D. — Fejér Antal Próc. — Klosius Orv. D. — Horányi Pior. — ezek Tanátsosok, — Ányos Pál Secret. — Bessenyei György Agens — és Èn Actuarius nevekkal. Praesesnek ajánlván magát, kérésünkre, B. Ortzi Lörintz. Vedd észre, hogy a Tolerantiát már akkor mi gyakorlottuk: találkozáván közöttünk Pap, Világi, Lutheranus, kalvinista. Tsattogó szárnyakkal ditsérte a Hír iparkodásunkat. Sok érdemes, és fő rangú Urak vágyolkodtak Társaságunkba, ha tökéletes-ségre menend, sőt 5000 Rfrtok már voltak arra ígérvé. Már egynehány gyűlést tartottunk Beleznaj Ur Házánál Pestenn, honnan a Protectiónak kinyeréséért Bétsbe küldöttük Bessenyei Györgyöt: ki is, közölvén a dolgot Kollárral, a Bétsi Tsászári Könyvtartó háznak Gondviselőjével, és közben-járását kérvén, meg-tsalattatott, mert az említett Kollár II. Jósefet tudósítottván, és már a következő Udvari Politikát¹ 's Hazánk romlására kidolgozott Maximákat elől látván, szép igyekezetünk' sinorját el-vágta, sőt Bessenyeit vice-Bibliothecarius névvel Bétsben fogta.² Reménlem bővebben értekezhetünk mind ezekről Pestenn, addig is ölelem, és köszöntöm Társainkat. élj Kedves Barátom, és szeressed,

Eötvös,⁴ 6. August.
1790.

Igaz Barátodat *Kreskayt*.³

Közli: CSÁSZÁR ELEMÉR.

¹ Az eredeti alakját a szónak Batsányi javítása olvashatatlanná tette.

² L. minderre vonatkozólag *Értekezések a nyelvi. és széptud. köréből* XXI. K. 7. sz. 42—64. l.

³ Batsányi kijavította *Kreskait*-ra.

⁴ Batsányi javítása: *Eötvösönn*.

BERZSENYI ÉS HORATIUS.

(Adalék a *Romlásnak indult...* eredeti szövegéhez.)

Az IK. 1926. 73. lapján közölt változatok között van két versszak, mely Horatius *Ad Romanos* ódájával a legszorosabb kapcsolatban áll. A 7. b. s 7. c. vk:

Bátran merül most a buja ifjúság
Undok bűnében s úszva folárkodik,
Még gyenge a szűz s már kacéros
S gerjedező tüzeit kínálja.

Horat. III. 6. Motus doceri gaudet Jonicos
Matura virgo et fingitur artibus
Jam nunc et incestos amores
De tenero meditatur ungui (sc. virgo)

A férfi, óh bűn, már kereskedik
Szép párja testével: maga alkuszik
Gazdag folárral s gyenge társát
Fajtalanul teregetni hagyja.

Horat. Sed iussa coram non sine conscio
Surgit marito seu vocat institor
Seu navis Hispanae magister
Dedecorum pretiosus emptor.

10. vk. Vallástalanság rút szüleményei...

Horat. Di multa neglecti dederunt...

10. vk. Fegyverre termett szép deli ifjúság

Horat. Sed rusticorum mascula militum
Proles...

V. ö. a 16. epodos elejével is.

Berzsenyinek a Toldy kiadásában megjelenő verseihez (1860. 350. l.) írt jegyzet szerint Toldy tudott erről, s ez nemcsak a fiatal Berzsenyi kiforratlan ízléséről, hanem Horatius erős hatásáról is beszél. A későbbi változatban Kazinczy — érdekes — megrója, hogy nem követi Horatius ideáját.

GULYÁS JÓZSEF.